

PRO VS CONTRA РЕКОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

PRO VS CONTRA RECODIFICATION ECONOMIC LEGISLATION OF UKRAINE

Шемет У.Р., студентка III курсу

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Тимченко Л.М., к.ю.н.,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті розглянуто питання взаємного існування Цивільного та Господарського кодексів України та можливих негативних наслідків їх одночасного застосування. Доведено, що загострення тривалої дискусії між представниками цивільного та господарського права відбулося у зв'язку з ідеями реформування національного законодавства у сфері господарювання.

Розглядаючи пропозиції цивілістів щодо необхідності скасування Господарського кодексу України, необхідно звернути увагу на реакцію представників школи господарського права, на думку яких відбувається дискредитація науки господарського права та викривлення досвіду правового забезпечення економічних публічних відносин у країнах Європейського Союзу. Тому формула рекодифікації цивільного законодавства зводиться до декодифікації господарського законодавства.

Здійснено огляд основних етапів розвитку галузевого законодавства відповідно до систематизації формування ринкової економіки незалежної країни. Встановлено, що у початковий період відбувся перехід від планової економіки до ринкових відносин, було започатковано підготовчий процес до систематизації господарського законодавства України. Подальші етапи були пов'язані з його удосконаленням і кардинальним реформуванням, що зумовило системне кодифіковане правове забезпечення господарської діяльності у країні.

Наведено наукові аргументи представників школи господарського права щодо безпідставності ідеї про скасування Господарського кодексу України. Зосереджено увагу на необхідності подальшого розвитку процесу систематизації, кодифікації, модернізації відповідного законодавства. Вказано на те, що пріоритетним напрямом сучасних наукових досліджень є реформування (рекодифікація) господарського законодавства, розробка його принципів та умов реалізації. У цьому процесі важливо розуміти необхідність забезпечення взаємодії правових норм, інститутів, галузей законодавства та кодексів. Потрібна активна робота з поглиблення кодифікації господарського законодавства, розширення положень Господарського кодексу України та його наповнення дієвими нормами.

Сучасна наукова думка представників господарського права схиляється до необхідності спрямовувати зусилля на правове забезпечення оптимального поєднання державного регулювання економіки та ринкової саморегуляції. Цьому має сприяти Господарський кодекс України, оновлення норм якого зумовлено урахуванням потреб економічного розвитку та євроінтеграційних напрямів держави.

Ключові слова: рекодифікація господарського законодавства, Господарський кодекс України, модернізація, господарське законодавство, економічні відносини.

The article considers issues of mutual existence on the Civil and Economic Codes of Ukraine and possible negative consequences of their simultaneous application. It is proved that the aggravation of the long discussion between representatives of civil and economic law took place in connection with the ideas of reforming the national legislation in the sphere of management. Considering the proposals of civilians on the need to repeal the Economic Code of Ukraine, attention was drawn to the reaction of representatives of the school of economic law, whom thinks that these proposals discredits the science of economic law and distorts the experience of legal support of economic public relations in the European Union.

Therefore, the formula for recoding civil law is reduced to decoding economic law. An overview of the main stages of development of sectoral legislation in accordance with the systematization of the market economy of an independent country. Thus, it was established that in the initial period there was a transition from a planned economy to market relations and a preparatory process for the systematization of economic legislation of Ukraine was initiated.

Subsequent stages were associated with its improvement and radical reform, which led to a systematic codified legal support of economic activity in the country. The scientific arguments of the representatives of the school of economic law the groundlessness of the idea of repealing the Economic Code of Ukraine are given. Attention is focused on the need for further development of the process of systematization, codification, modernization of relevant legislation.

In particular, it is pointed out that the priority of modern research is the reform (recodification) of economic legislation, the development of its principles and conditions of implementation. In this process, it is important to understand the need to ensure the interaction of legal norms, institutions, areas of legislation and codes. Active work is needed to deepen the codification of economic legislation, expand the provisions of the Economic Code of Ukraine and fill it with effective norms.

Modern scientific thought of the representatives of economic law is inclined to the need to focus efforts on the legal provision of the optimal combination of state regulation of the economy and market self-regulation. This should be facilitated by the Economic Code of Ukraine, the updating norms of which is based on the needs of economic development and European integration of the state.

Key words: recodification of economic legislation, Economic Code of Ukraine, modernization, economic legislation, economic relations.

Постановка проблеми. Питання кодифікації законодавства завжди належали до актуальних проблем, вирішення яких протягом суспільно-політичного розвитку

незалежної України було цілком виправданим процесом в умовах назрілих законодавчих змін. Рухливість як соціальних реалій, так і відповідних правових форм зумовлює

необхідність правової визначеності, потребу в якій відчувають усі складники суспільства.

Багаторічна дискусія між науковими представниками цивільного та господарського права набула свого чергового загострення у зв'язку з ідеями рекодифікації (оновлення) як цивільного, так і господарського законодавств. Нині це питання є предметом широкого наукового обговорення на сторінках юридичних видань, на юридичних форумах. Важливість досліджуваної проблеми зумовлена пошуком такої ефективної моделі взаємодії держави і суб'єктів господарювання, яка б відповідала потребам нинішнього соціально-економічного стану країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку наукових положень щодо розвитку та реформування господарського законодавства України внесли провідні вчені В.К. Мамутов, О.П. Подцерковний, В.І. Полюхович, В.А. Устименко, В.С. Щербина та інші. Проблеми створення та поетапного розвитку господарського права досліджено у наукових роботах Ю.І. Остапенко, П.Г. Скрипника. Важливе місце у працях згаданих вчених посідають аргументи щодо безпідставності ідеї про скасування Господарського кодексу України.

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів у контексті дискусії між представниками наукових шкіл цивільного і господарського права щодо доцільності реформування (рекодифікації) господарського законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Реально існуючі проблеми суспільства зумовлюють розширення відповідних сфер суспільних відносин, які вимагають певного правового регулювання. Це стає поштовхом до виникнення та функціонування нових галузей права. У свій час самостійною, комплексною галуззю стало господарське право, в історії якого кодифікаційний процес господарського законодавства відіграє неабияку роль у розвитку соціально-економічної політики держави та модернізації сфери господарювання.

Досвід країн континентальної Європи вказує на історичну тривалість виокремлення господарських відносин зі сфери цивільно-правового регулювання в окрему галузь правового регулювання та на його реалізацію на теоретичному рівні шляхом обґрунтування вчення про дуалізм приватного права, а на практиці прийняттям низки торгових чи комерційних кодексів, у яких зазначається про поєднання приватноправового та публічно-правового регулювання.

На думку вчених, це зумовлено наявністю специфічного предмету правового регулювання та «вимагає відповідного комплексу методів регулювання, що поєднує як цивільно-правовий метод рівності сторін, так і метод адміністративного примусу» [1, с. 118]. Така позиція використовується представниками школи господарського права в якості контраргументу представникам цивільничного підходу, які наголошують на неможливості існування комплексних галузей права, що поєднують у собі взаємовиключні (на їхній погляд) методи правового регулювання.

Вказуючи на таку важливу особливість континентальної законодавчої традиції як свідоме прагнення до систематизації, науковці у сфері господарського права ухвалення Господарського кодексу України (далі – ГКУ) визнають «усвідомленим кроком з боку держави, адекватною реакцією на складні економічні процеси», які виключно цивільно-правовими або адміністративно-правовими методами не можливо упорядкувати [2, с. 4–5]. Так, формування господарського законодавства у період набуття Україною незалежності відбувалося в умовах складної взаємодії суспільства, держави, економіки та права, а процес переходу від планового господарювання до запровадження ринкових відносин вплинув на зміст відносин господарювання, на самі соціально-економічні відносини та на зміст їх нормативного регулювання [3, с. 172].

Наукове дослідження Ю.І. Остапенко щодо впливу інтеграційних і глобалізаційних процесів та інших внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток нормотворчої діяльності держави у сфері господарсько-правового регулювання за часів незалежності України виокремило такі етапи законодавчого забезпечення економічних відносин:

1) початковий, перехідний період (1991–1993 рр.), завданням якого стало розроблення науково обґрунтованої соціально-економічної політики, програми стратегічних і тактичних дій держави, а також формування основних інститутів ринкової економіки та правового забезпечення господарської діяльності.

До інноваційних трансформацій цього періоду належить модернізація інституту власності; поява такого господарсько-правового елементу як приватизація, інституалізація підприємницької діяльності та підприємства як ключового процесу в ринковій економіці; створення правових основ інституту державного регулювання підприємницької діяльності – правових заходів захисту економічної конкуренції чи антимонопольного законодавства; закладення законодавчих основ інституту банкрутства; поява інституту інвестиційної діяльності та інституту правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності; розпочато процес вступу до СОТ; важливим суб'єктом господарської діяльності стає товарна біржа; закладаються основи такого інституту господарсько-правового законодавства, який регулює ринок цінних паперів; одним із головних суб'єктів господарського права стає банк як кредитна установа та інститут банківського права; започатковано інститут страхування [3, с. 174–179];

2) завданням другого періоду (1993–1998 рр.) стало визначення та унормування складної системи господарських відносин, пошук і впровадження більш сучасних ринкових правових засобів, прогресивних методів і форм регулювання, реалізації та реформування господарських процесів. У межах цього періоду була здійснена робота із систематизації та реформування господарського законодавства щодо конкретних галузей економіки, розпочато процес інтеграції до світового ринку торгівлі.

Підвищення рівня законодавчого забезпечення ринкових відносин відбувалося паралельно з процесами лобіювання інтересів галузевих монополістів, приватних впливових груп за допомогою їх власного представництва у вищих органах державної влади. Проекти законодавчих змін розглядалися як «інструмент зламу господарського порядку та зміни його так званим вільним підприємством», відповідно до якого інтереси олігархічних угруповань превалюють над приватними та публічними інтересами народу України.

З огляду на зазначене, науковець умовно цей період називає приватизаційно-олігархічним. Розглядаючи історію розвитку господарського права у цей період, Ю.І. Остапенко зосереджує увагу на формуванні більш окреслених та урегульованих господарських відносин, які можна визначити як структуровану галузево-комплексну систему економічних і правових норм, що регулюють різні галузі національної економіки [4, с. 124–130];

3) у період кардинального реформування (1998–2014 рр.) набуває розвитку тенденція до посилення публічних засад у правовому забезпеченні економіки, публіцизації правового регулювання господарської діяльності. Це стало важливим фактором посилення суспільного характеру виробництва, збільшення масштабів національних, транснаціональних, наднаціональних господарських організацій, що «підвищує вимоги як до змісту правового регулювання господарської діяльності, так і до його форми». Тому нагальним постало питання щодо підготовки проекту кодифікованого акту, який би регулював як підприємницьку, так і господарську діяльність [5, с. 101–103].

При розробці та прийнятті ГКУ бралися до уваги необхідність забезпечення в системі правового регулювання

господарської діяльності взаємодії державного регулювання економіки й ринкової саморегуляції, встановлення чітких і прозорих «правил гри» в економіці. Вітчизняні науковці у сфері господарського права пишаються тим, що ухвалений 16.01.2003 (набув чинності 01.01.2004) ГКУ став об'єктом уваги з боку закордонних вчених і практиків, він перекладений кількома мовами та визнаний «інноваційною частиною законодавства» [2, с. 5; 6, с. 4]. Корисним результатом розробки й прийняття ГКУ стала систематизація численних нормативних актів, які регламентують господарську діяльність, шляхом не лише утворення самого кодексу як системоутворюючого закону, але й шляхом формування на його основі ґрунтовних науково-практичних коментарів [6, с. 5].

Здійснивши моніторинг законодавства України, фахівці констатують наявність двох тенденцій: зміст нормативно-правових актів не відповідає економічним процесам, які швидко змінюються, а спроби унормувати ці процеси в економіці призводять до неконтрольованого зростання кількості нормативно-правових актів [7, с. 42]. Той факт, що масив господарського законодавства все ще налічує багато інших нормативних актів, вказує на необхідність його поетапної кодифікації.

Так, Концепція модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу розкриває зміст роботи з розширення та поглиблення кодифікації: передбачається консолідація нормативних актів, які належать до всіх інститутів господарського права; зведення їх у єдині акти з розділами та главами ГКУ, які пропонується поступово поповнювати найбільш важливими нормами та посилаючись на закони чи постанови уряду, зміст яких не перенесений до тексту ГКУ.

Ідея кодифікації норм господарського права є цілком зрозумілою, виправданою та підтримується багатьма країнами світу. Відповідно до цієї традиції склалися кодекси, які регулюють господарські (комерційні, торговельні) відносини в Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Франції, Чехії та інших країнах. Для більшості західних країн характерна модель окремої кодифікації норм. Крім того, поступове оновлення законодавства відбувається шляхом рекодифікації.

Одночасно з ГКУ у 2003 році було ухвалено нову редакцію Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), в якому дієвість закладеної наукової концепції дала підстави цивілістам розглядати ЦКУ «не тільки в якості стрижневого акту цивільного законодавства, але й як необхідний чинник функціонування ринкового суспільства і формування держави» [8, с. 52]. Свій спільний багаторічний шлях заснування обидва кодекси пройшли серед невгамовних суперечок між цивілістами та господарниками стосовно співіснування ЦКУ та ГКУ: перші наголошують на необхідності скасування Господарського кодексу, сприймаючи його як «антиринковий акт із загальною спрямованістю на знищення всієї системи права» [9, с. 38], «плацдарм для проведення жакливого правового експерименту» [10, с. 18].

Звертаючись до судової практики, цивілісти наводять приклади «патових» ситуацій, у яких опиняються національні суди, оскільки велика кількість норм приватного права ГКУ має інший зміст і термінологічне оформлення, ніж розроблені для аналогічних ситуацій положення ЦКУ. Тому суди змушені в одних випадках керуватися принципом співвідношення загального (ЦКУ) і спеціального (ГКУ) актів. В інших випадках, коли в умовах конкуренції окремих норм цих кодексів спеціальні норми ГКУ ставилися під сумнів, перевага при вирішенні колізій надавалася нормам ЦКУ [8, с. 58].

На тлі пропозицій і спроб наукового обґрунтування з боку цивілістів доцільності рекодифікації цивільного законодавства України звертає на себе увагу реакція представників школи господарського права, на думку

яких відбувається дискредитація науки господарського права та викривлення досвіду правового забезпечення економічних публічних відносин у країнах ЄС. За висновком останніх, формула рекодифікації цивільного законодавства зводиться до декодифікації господарського законодавства, а розширення предмету ЦКУ (вміщення сімейних, міжнародно-правових, підприємницьких, корпоративних та інших правовідносин) є необґрунтованим. Крім того, прийняття закону про основні засади господарської діяльності є неприйнятним через великий масив господарського законодавства.

У доктрині господарського права тривалий час стверджувалося, що в господарській діяльності об'єктивно поєднані приватні та публічні інтереси. Долучаючись до дискусії щодо необхідності поєднання і забезпечення оптимального співвідношення приватних і публічних інтересів, академік України В.К. Мамутов наполегливо наголошував на загальносвітовій тенденції відокремленого від цивільних кодексів регулювання професійної господарської діяльності [6, с. 9]. На думку вченого, практика уже давно засвідчила неспроможність доктрини невтручання держави у «приватноправові» (на думку цивілістів) відносини та відповідні до неї рекомендації [6, с. 10]. Науковці-господарники впевнені, що врегулювання усіх майнових відносин у галузі економіки виключно з приватноправових позицій призводить до руйнівних наслідків, оскільки спричиняє втрату інтересів держави. Захист державних національних інтересів забезпечується саме з позицій публічно правових засад, на яких і базується Господарський кодекс України [11, с. 26].

З огляду на швидкий розвиток сфери суспільних відносин (особливо в сфері економіки) представники науки господарського права усвідомлюють необхідність модернізації господарського законодавства шляхом виявлення і осмислення новітніх процесів і тенденцій, які сприятимуть формуванню, еволюції та трансформації сучасного господарського законодавства [7, с. 42].

Серед докорінних змін, яких потребує чинна редакція розділу I Господарського кодексу України «Основні засади господарської діяльності», В.І. Полюхович виокремлює необхідність закріплення оновленого термінологічно-понятійного апарату, корекцію окремих формулювань загальних положень кодексу (наприклад, щодо уточнення назв і формулювання змісту господарсько-виробничих, організаційно-господарських і внутрішньогосподарських відносин). Наявність певних недоліків юридичної термінології та техніки, як зауважує науковець, сприяє критиці з боку опонентів та їхнім намаганням звести господарське право до меж правового інституту в межах цивільного права [1, с. 119]. Підставою для критики слугує «зайва бланкетність» тексту ГКУ та «надмірно загальний декларативний характер» окремих його норм, що понижує його регулятивну роль і функціональність [1, с. 120].

Цікавою з точки зору відповідності оновленому змісту кодексу та привертання суспільної уваги до нормотворчого процесу є пропозиція зі зміни назви нормативного акту. Звертаючись до європейської правової практики, науковець вказує на традиційне вживання для кодексів господарсько-правової спрямованості назви «торговельний» або «комерційний». Однак за семантичною властивістю охопити усі сфери суспільних відносин можна назвою «Економічний кодекс України» [1, с. 120].

Висновки. Сучасний стан правового регулювання господарських відносин характеризується низкою таких проблем, вирішити які виключно в рамках рекодифікації цивільного законодавства не є можливим. Нині важливо усвідомлювати, що система права – це не лише диференціація або розмежування норм. Важливішим питанням є вирішення проблеми взаємодії правових норм, інститутів, галузей законодавства, кодексів. Намагаючись під-

вищити якість регулювання суспільних відносин (у тому числі економічних), представники науки цивільного та господарського права висловлюють свої бачення, пропонують різні шляхи вирішення проблемних питань. Цей процес потребує налагодження конструктивної роботи з представниками кожної сторони за умови уникнення ідеологічного диктату, статусної зверхності чи наукових амбіцій. Сучасні реалії диктують новітні умови розвитку і економіки, і правотворчості. Існуючий величезний масив

наукових і експертних досліджень потребує адекватної правової та суспільної оцінки.

На нашу думку, пропозиції щодо скасування ГКУ аж ніяк не узгоджуються з європейськими правовими стандартами та здебільшого суперечать правотворчій практиці багатьох європейських країн. Вважаємо, що пріоритетним напрямом реформування господарського законодавства залишається його модернізація та подальша адаптація до економічного законодавства ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полухович В.І. До питання про реформування (рекодифікацію) господарського законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 117–122.
2. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А. Господарський кодекс України як здобуток вітчизняної наукової думки (до 25-ої річниці Інституту економіко-правових досліджень НАН України). *Економіка та право*. 2017. Вип. 2(47). С. 4–10.
3. Остапенко Ю.І. Становлення господарського права та законодавства України на початковому етапі її незалежності. *Економічна теорія та право*. 2015. Вип. 3(22). С. 172–183.
4. Остапенко Ю.І. Розвиток господарського законодавства України на другому етапі вітчизняних економічних реформ. *Економічна теорія та право*. 2015. Вип. 4(23). С. 122–135.
5. Остапенко Ю.І. Третій етап розвитку господарського законодавства України: його систематизація. *Економічна теорія та право*. 2016. Вип. 1(24). С. 100–112.
6. Мамутов В.К. Хозяйственный кодекс Украины – основа правового обеспечения экономики. *10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації* : зб. доповідей наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 року, м. Київ). Одеса : «Юридична література», 2014. С. 3–14.
7. Зельдіна О.Р. Поняття та напрями модернізації господарського законодавства. *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* : матеріали круглого столу 8 лютого 2019 року. Київ, 2019. С. 42–46.
8. Кузнєцова Н.С., Довгерт А.С. Сучасне цивільне законодавство України: здобутки, проблеми, перспективи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. Вип. 1. С. 51–67.
9. Довгерт А. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. Вип. 1. С. 27–41.
10. Довгерт А. Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права. *Право України*. 2009. Вип. 8. С. 15–19.
11. Демченко С.Ф. Про основні засади та значення кодифікації господарського законодавства. *10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації* : збірник доповідей наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 року, м. Київ). Одеса : «Юридична література», 2014. С. 25–31.